

Dessa arkeologiska resultat överensstämma märkligt med litterära uppgifter. Rimberty uppger i sin c:a 870 skrivna Ansgariusbiografi på tal om händelser omkring år 855, att kurerna "hade förr lytt under svearna, men det var nu länge sedan, emedan de rest sig och avskuddat oket". Och medeltida isländska sagor omtala, att Ivar vidfamne, som bildade ett stort dansk-svenskt unionsväld, även lade under sig områden öster om Östersjön, varvid Hervararsagan särskilt nämner Kurland; detta skulle enligt den kronologi, som jag redan för åtskilliga år sedan uppställt, ha ägt rum strax efter 650.

Enligt Rimberty gjorde sveakonungen Olov omkring år 855 ett tåg till Kurland och brände en där invid kusten belägen stad Seeburg. Efter våra undersökningar är det uppenbart, att det är det länge eftersökta Seeburg, som vi återfunnit.

Från Seeburg tågade svearna, enligt Rimberty, över land till en annan kurisk stad, Apulia, som efter en tids belägring erövrades. Apulia har redan tidigare identifierats med orten Apuolè, c:a 4 mil so. om Grobin inom nuv. Lithauen. Här finnes en betydande fornborg, och vid ett kort besök där tillsammans med lithauiska arkeologer kunde vi även konstatera svart jord. Vid en hastig provgrävning i borg och Svarta jorden anträffade vi fynd av kurisk typ ifrån vikingatiden.

Med litteraturens och arkeologiens hjälp kunde vi nu rekonstruera bilden av det svenska väldet i Kurland.

Strax efter mitten av 600-talet — troligen under Ivar vidfamne — ha svenskarna satt sig fast i Väst-Kurland och gjort kurerna skattskyldiga under sig. På platsen för det nuvarande Grobin ha de anlagt en stad av betydande omfattning, som de kallat Sjöborgen, eller om en kurisk stad funnits där tidigare, ha de betydligt utvidgat den. Men sedan svearna gjort erövringen, ha i deras följe kommit gotlänningarna, som redan tidigare införlivats i sveaväldet, och de ha nu liksom under alla tider i främsta rummet varit handelsmän. Det svenska väldet har ägt bestånd i c:a 150 år. Men vid tiden omkring år 800 inträffar en katastrof: kurerna göra uppror och fördriva svear och gotlänningar. Omkring 50 år senare företar sveakonungen Olov ett härnadståg mot kurerna, besegrar dem och gör dem åter skattskyldiga. Han bränner Seeburg. Emellertid synes, av såväl historiska som arkeologiska skäl att döma, det svenska väldet ej länge ha ägt bestånd. Huruvida det förbrända Seeburg åter rest sig ur askan, veta vi icke; av arkeologien framgår t. v. endast, att dess borg varit bebodd på 1000-talet.

Grävningarna vid Grobin komma att fortsättas under sommaren 1930, varvid även undersökningar vid Apuolè skola upptagas.

Birger Nerman.

Var har Rökstenen ursprungligen stått?

Rörande vårt lands och det germanska språkområdets märkligaste runmonument, Rökstenen, svävar man egendomligt nog i ovisshet om, var det

ursprungligen stått. Så vitt jag har mig bekant, har icke heller något försök gjorts att fastställa dess ursprungliga plats, fastän von Friesen¹ erinrat om den betydelse, som denna vetenskap skulle äga för förstälsten av monumentets inskrift.

Som bekant är runstenen numera rest på Röks kyrkogård intill västra muren. Här har den försetts med ett litet skyddshus, som ingalunda är en prydnad vare sig för stenen eller kyrkogården. Förslag till dess förflyttning och samtidigt förseende med ett nytt skydd har därför framkommit och väntar på utförande.

På sin nuvarande plats restes stenen på 1860-talet av antikvitetsintendenten P. A. Säve på initiativ av G. Stephens. Tidigare var den inmurad i kyrkans vapenhus i södra väggen, dit den flyttats 1845, då den nuvarande kyrkan byggdes. Vid denna förflyttning uppkommo troligen de skador, som ännu ses på stenens ena översida. Före flyttningen befann den sig i kyrkans tiondebod, där den var inmurad i östra väggen². Denna bod, som stod i sydväst på kyrkogården, revs 1843. I denna mur hade stenen observerats redan på 1600-talet, för första gången av Buræus (1624).

Tidpunkten för dess förflyttning till tiondeboden är icke känd. Säkerligen hade den redan under medeltiden omhändertagits och ställts någonstades i kyrkans hägn. Man torde emellertid kunna utgå ifrån, att den från början ej stått på platsen, där kyrkan nu står. Men säkerligen har den varit rest ej långt därifrån. Som allmän regel om runstenarna här liksom i andra trakter gäller, att de rests vid eller i närheten av bebyggelse och oftast vid en väg. Redan under forntiden betecknas de som vägvårdare och det säges, att de skola stå vid vägarna³. En uppländsk runskrift säger, att bättre vägvård kan ej givas än en runsten⁴. De ställen vid vägarna, som oftast blivit markerade med runstenar äro dels sankmarker, där väg måste byggas med sten och jordfyllning — forntidens "bro" — dels flodövergångar.

Beträffande Östergötlands äldsta vägar hänvisas till en uppsats av författaren i Rtg 1929. Jag har där sökt visa, dels att provinsens äldsta vägar äro de genom de gamla häraderna i nord-sydlig riktning framlöpande färdestigarna, som följa de stora rullstensåsarna, dels att en betydelsefull kulturväg från Vätternbygden till Vikbolandet kan spåras redan vid tiden omkring Kr. f. Denna sistnämnda väg — som sedan blir medeltidens "Eriks-gata" — torde i sitt ursprungliga lopp ha gått från Söderköping över Linköping och Skeninge till Alvastra. Från Skeninge synes den ha passerat Bjälbo och Hof och därifrån sökt sig ned till Kumla och Svanshals. Här finnas talrika anvisningar om dess forntida sträckning. Från Svanshals har den delvis på de låga åsarna nått Yxnekulla och sedan i sydlig riktning

¹Rökstenen, Stockholm 1920, s. 1.

²Röks kyrkas inventarium 1829, A. T. A.

³N. Beckman, Vägar och städer i medeltidens Västergötland, Göteborg 1923, s. 13.

⁴Uppland II, s. 458.

Runnstad. Där krökte den åt sydsydväst och strök fram över den låga kärrmarken, passerade en liten å strax norr om Röks kyrka och fortsatte nordväst om prästgården. Här kunde man för en mansålder tillbaka iakttaga en stenvägg, som utgjorde rester av den gamla vägen. Den fortsatte sedan som nu till Heda och Alvastra. Dess ålder betygas här dels

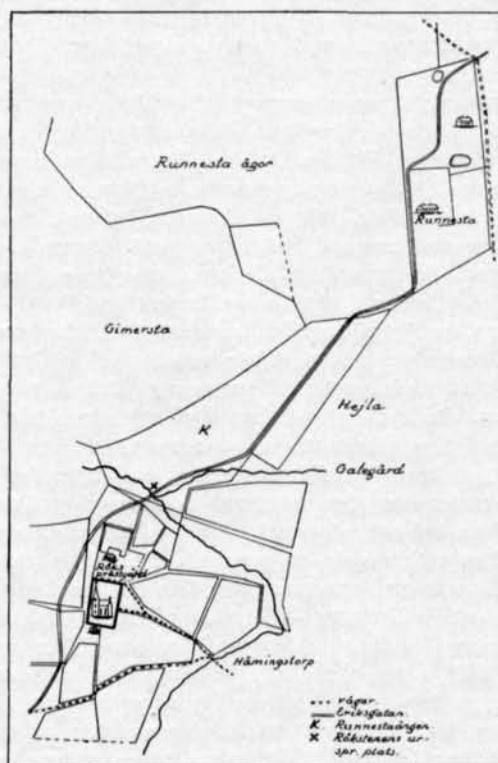

Fig. 38. Karta över Röks prästgård 1705.

av en runsten vid Heda kyrka (Brate nr. 132), som talar om en bro¹, dels genom en undersökning av ett vägfragment nära Alvastra med fynd från järnåldern (St. H. M. 14802)².

Övriga vägar i Röks socken äro av senare datum. Vägen Rök—Trehörna uppges ännu på 1500-talet vara ridväg³. Den omtalas i början av

¹ Nordenskjöld, Lysings härad s. 20; manuskript i Östergötlands museums arkiv.

² Fornvännen 1912, s. 225; jmf Beckman a. a., s. 23.

³ Ridderstad, Lexikon över Östergötland, Norrköping 1877, II, s. 290.

1600-talet och kallas då för hålväg¹ (senare "mellersta hålvägen"). Sannolikt var den under medeltiden mycket obetydlig. Den nuvarande vägen Rök—Ödeshög anlades på 1600-talet. Dess föregångare, som synes ha varit en obetydlig färdestig, sökte sig fram närmare skogen i söder i linjen Hemmingstorp—Ingvaldstorp—Valla o. s. v., där rester av densamma här och där ännu kunna spåras.

Om Rökstenen en gång stått vid en väg, var bör då platsen sökas?

Enligt en tradition, som ännu är gängse i orten och som meddelats mig av godsägare A. J. Håkansson i Millingstorp i Rök, har stenen varit rest på de s. k. Röks mader, en låglänt mark under Millingstorp, belägen i trekantens väster om vägkorset strax söder om Hejla. Något större värde vägar man kanske icke tillmäta denna uppgift. Ty dels kan man där icke konstatera någon väg av forntida betydelse, dels synes platsen ligga för avlägsen från förhistorisk bebyggelse. När stenen ristades funnos här varken Ödeshögsvägen eller vägen Hejla—Röks kyrka eller knappast Trehörnavägen².

Då finnes ingen mera sannolik plats än vid den förut skildrade vägen från Svanshals till Alvastra, där den norr om Röks kyrka går över nyssnämnda å. På 1640 års karta över Rök³ ser man, att den ännu vid denna tid var ganska betydande, och 1705 års karta över prästgården (fig. 38) upplyser oss om, att den nuvarande åkermarken norr och nordost om kyrkan då var ouppodlad äng. En del därav, som kallades *Runnestängen*, gick ända ned till ån. Här har vägen i forntiden delvis måst byggas med sten och jord, och fragment härav ha, som redan nämnts, varit synliga ännu vid 1800-talets slut. Om vägen passerat över ån ungefär vid den punkt, där en österifrån kommande bäck rinner ut i ovannämnda å, borde Rökstenen ha rests på denna plats, synlig för alla vägfarande.

Bengt Cnattingius.

Litteratur och kritik.

Konsthistoriska Studier, tillägnade Johnny Roosval den 29 augusti 1929.

Studier från Zornska Institutet för Nordisk och jämförande Konsthistoria vid Stockholms Högskola. VI. Sthlm 1929.

Under de senaste decennierna har det rått en febril livaktighet i vår svenska konsthistoriska forskning. Därom vittna bl. a. de tre festskrifter, som under loppet av tio månader tillägnats proff. Wrangel, Hahr och Roosval

¹ Handlingar rörande Skandinaviens historia, Stockholm 1842, XXV, s. 17.

² Till *Ingvaldstorp* torde dock en väg ha lett. Detta namn på en by, som nu är socknens största (med Assaryd 4 mtl) är i detta sammanhang anmärkningsvärt, då *Ingvaldssläkten* omtalas på Rökstenen. Sannolikt är byn i likhet med flertalet ortnamn på *-torp* en i senare tid förstörd bebyggelse kring en utflyttad "enstakagård".

³ Lantmäteristyrelsens arkiv D 10, pag. 41—42.